

Прибој јануар 1998 January Priboj

Фарук Диздаревић

СТО ГОДИНА ЧИТАЛИШТА У ПРИБОЈУ (1898 - 1998)

Faruk Dizdarevic

A HUNDRED YEARS OF THE READING CLUB IN PRIBOJ
(1898 - 1998)

Едиција "TESTUDO" Edition

Училиште 2. Сивебан Антонијевић
учитељ итд. Сивановића у Кривој

Фарук Диздаревић

СТО ГОДИНА ЧИТАЛИШТА У ПРИБОЈУ (1898 - 1998)

ИСТОРИЈСКА ПОЗАДИНА

Османско царство ушло је у XIX век са свеобухватном кризом на унутрашњем и спољнополитичком плану. Оно је крајем XIX и почетком XX века било готово пред потпуним расулом и унутрашњом општом анархијом. На унутрашњем плану државно устројство је потпуно неделотворно а централни органи царства се баве сами собом. Управа је корумпирана, чиновништво је нередовно и рђаво плаћано, законитост је била несигурна и незагарантована а сва снага је и даље почивала на беговату који се из дана у дан раслојавао, пропадао и сиромашао. Крајем XIX и почетком XX века у нашим крајевима који су још у саставу Османске државе у најмоћнији економски слој израста српско грађанство. ¹⁾

У ово време Прибој је већ био значајан трговачки центар чији су трговци имали успешне пословне односе са Солуном, Београдом, Сарајевом, Дубровником и Трстом. Из околних места у ову варош насељавају се неки од познатијих трговаца привучени могућношћу даљег унапређења својих послова. Досељење трговачке породице формирају и учвршћују у Прибоју нови грађански сталеж. Град мења дотадашњи лик: граде се нове куће у стилу европске грађанске архитектуре, изграђује се савремени хотел (1882), варош добија воду

---

1) Вукоман Шалипуровић, *Културно - просветне и политичке организације у Полимљу и Рашкој 1903 - 1912*, Нова Варош 1972.

из водовода (1885), почиње са радом српска основна школа (1888),²⁾ уређује се главна улица и осветљава фењерима (1890), формирају се трговачке компаније и успоставља се царинарница на Увцу (1894).³⁾

Код српског грађанства, сада економски ојачалог, развија се јака национална свест, тежња и борба за ослобођењем и уједињењем са Србијом. Порастом имовинске снаге код српског становништва јавља се потреба за јачим културним уздицањем. Из тих разлога то грађанство је финансирало и на друге начине помагало развој школства и просвећивања и културних и спортских друштава и организација.⁴⁾ Тај њихов национални полет особито се потстиче из Србије.

Забавни и културни живот крајем прошлог и почетком XX века био је у Прибоју прилично разноврстан: у бројним кафанама и хотелу приређиване су забаве са игранкама и лутријом; оркестар аустро-угарског гарнизона, који је овде стациониран одлуком Берлинског конгреса, свирао је музику за "окретне" игре, док је тамбурашки оркестар Српске Прибојске Омладине, огранка месног Друштва "Свети Сава", свирао народна кола и певао народне песме; учитељи припремају играчке, а потом и позоришне представе; увежбава се и хорско певање. Популарна су и окупљања по кућама тзв. "сијела" и излети у околину "на теферич". У репрезентативном Хотелу Борисављевића играо се шах и билијар а ту су се могле прочитати и разне новине.

За учитеља школе у Прибоју 1898. године постављен је Стеван Антонијевић, родом из Пљеваља, свршени ђак Богословско - учитељске школе у Призрену.⁵⁾ Овај образовни и вредни човек и истакнути национални делатник знао је да се развијање и ширење тековина културе и културног наслеђа може на најбољи начин вршити књигом.

---

2) Отварању српске основне школе противила се је Аустро-Угарска која је по одлуци Берлинског конгреса имала у Прибоју стациониран гарнизон војске. Она је желела да овде отвори своју комуналну школу. Упорност српског становништва уродила је плодом - основали су своју српску школу. Сместили су је у објекат Манастира Бање који је истовремено био и капела јер Прибој у то време није имао цркву. Први учитељ у овој школи био је Владислав Протић. После њега долази Василије Марић, а затим Стеван Антонијевић.

3) Фарук Диздаревић, *Талија у Прибоју*, Прибој 1994.

4) Хатица Чар - Дрнда, *Прибој у време турске окупације* (необјављени рукопис)

5) Едиб Хасанагић, др Раде Познановић, *Сто година Основне школе "Бранко Радичевић" у Прибоју 1888 -1988*, Прибој 1988.

Он је иницијатор прикупљања већег броја књига и отварања књижнице у Прибоју. Уз помоћ црквено школске општине и дела прибојских трговаца за потребе књижнице прибављене су књиге првих пет кола Српске књижевне задруге из Београда, затим један број других књига, новина и часописа. ⁶⁾ Стеван Антонијевић је дао да се ураде полице за књиге, ту их сместио и објавио да их могу користити сви заинтересовани.

Овај догађај и година 1898. могу се сасвим сигурно узети као почетак организованог читалишта у Прибоју.

Захваљујући расположивој документацији, ⁷⁾ затим љубазности београдског песника Драгомира Брајковића и помоћи људи из архива Српске књижевне задруге у могућности смо да прецизно реконструирамо први књижни фонд прве књижнице у Прибоју. Њега чине следеће књиге:

Доситеј Обрадовић, Живот и прикљученија Обрадовича нареченога у калуђерству Доситеја њим истим списат и издат. I. Уредио и предговор написао Живко Поповић;

др Милан Јовановић, С мора и са сува;

Јован Стерија Поповић, Даворје. Уредио и предговор написао Љубомир Стојановић;

Симо Матавуљ, Бакоња фра - Брне. Његова ђаковања и постриг; Коста Трифковић, Драматски списи. Свеска прва. Уредио и предговор написао Данило А. Живаљевић;

Игњат Николајевић Потапенко, Истинска служба. Превод и предговор написао Милан Ђ. Милићевић;

Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић, Историја српскога народа. Свеска прва;

Мемоари проте Матије Ненадовића. Уредио и предговор написао Љубомир Ковачевић;

Богобој Атанацковић, Два идола. Уредио и предговор написао Андра Гавриловић;

Јован Жујовић, Камено доба;

Андра Гавриловић, Прве жртве. Приповетке из српске прошлости;

Др Јосиф Панчић, Из природе. Избор извршио и биографију Јосифа

---

6) Вукоман Шалипуровић, *Културно - просветне и политичке организације у Полимљу и Рашкој 1903-1912*, Нова Варош 1972.

7) Архив Манастира Бање - књига "Имовина манастира за 1899".

Панчића написао Живан Живковић;
 С француског Парнаса. Преводи Владимира М. Јовановића;
 Антологија дубровачке лирике. Приредио и предговор, Преглед
 развитка дубровачке лирике и О језику и метру старијех
 дубровачкијех пјесника, написао Милан Решетар;
 Цорц Елиот, Воденица на Флоси. Свеска прва. Превео и предговор
 написао Андра Николић;
 Цорц Елиот, Воденица на Флоси. Свеска друга. Превео Андра
 Николић;
 Љубомир Ковачевић и Љубомир Јовановић, Историја српскога наро-
 да. Свеска друга;
 Басне Доситеја Обрадовића. Свеска прва. Приредио и предговор
 написао Андра Николић;
 Змај Ј. Јовановић, Друга певанија. Свеска прва. Приредио и предговор
 написао Милутин К. Драгутиновић;
 др Милан Јовановић, Тамо амо по истоку. Црте. Свеска прва, с једном
 географском картом у боји Индијског океана и околних земаља;
 Јован Илић, Песме. Избор извршио и предговор написао Љубомир
 Стојановић;
 Коста Трифковић, Драматски списи. Свеска друга. Приредио и пред-
 говор написао Данило А. Живаљевић;
 Басне Доситеја Обрадовића. Свеска прва. Приредио и предговор
 написао Андра Николић;
 Змај Ј. Јовановић, Друга певанија. Свеска прва. Приредио и предговор
 написао Милутин К. Драгутиновић;
 Низ старијих приповедака. (Павле Поповић-Шапчанин, Дамјан
 Павловић, Коста Руварац, Милисав Милосављевић, Ђорђе Звакић).
 Приредио и предговор написао Андра Гавриловић;
 др Милан Јовановић, Тамо амо по Истоку. Црте. Свеска друга. (Бе-
 нгал, Калкута, Малајско море, Сингапур. Кинеско море. Хонгконг.
 Речник);
 Лодовико Ариосто, Бијесни Роландо. Витешки еп у 46 пјесама.
 Препјевао српски Драгиша Станојевић;
 Молијер, Тартиф, комедија у пет чинова и Тврдица, комедија у пет
 чинова. Предговор написао Јован Ђаја;
 Ђорђе М. Станојевић, Из науке о светлости, са 158 слика у тексту;
 Басне Доситеја Обрадовића. Свеска друга. Уредио и предговор

написао Андра Николић.

Змај Ј. Јовановић, Друга певанија. Свеска друга. Приредио и предговор написао Милутин К. Драгутиновић;

Јанко М. Веселиновић, Сlike из сеоскога живота. Посвета Српске књижевне задруге десетогодишњици приповедачкога рада Јанка М. Веселиновића на Видов дан 1896.;

Милош Цветић, Тодор од Сталаћа. Трагедија у пет чинова;

Лодовико Ариосто, Бијесни Роландо. Витешки еп у 46 пјесама. Свеска друга. Препјевао српски Драгиша Станојевић;

Марија Рођевичевна, Девајтис. Друштвени роман. Препевао с пољскога и предговор написао Никола Манојловић - Рајко;

Књига о здрављу. Просто изложене поуке о чувању и неговању здравља израђене у "Немачком Царском Здравственом" заводу. Српско издање приредио проф. др Милан Јовановић - Батут са сликама у тексту и две бојадисане таблице;

Поред наведених књига из првих пет кола Српске књижевне задруге у књижници основне школе су се налазиле и следеће књиге: Мита Живковић, Босанчице; Лодовико Ариосто, Бијесни Роландо, трећа и четврта свеска; Светолик П. Ранковић, Горски цар, Вук Ст. Карацић, Споменица; Вук Ст. Карацић, Словарица; Јоксим Марковић, Мали рачунџија; Милован Ђ. Глишић, Два Цванџика. Шала у четири чина; периодични лист "Босанска вила" бројеви из 1896, 1897 и 1898. године као и један примерак "Гласника земаљског музеја за Босну и Херцеговину". У инвентару књижнице налазила су се још: фотографије Вука Ст. Карацића, Правила Српске књижевне задруге у 1892. години и Списак повереника Српске књижевне задруге у 1892. години и Списак повереника Српске књижевне задруге из 1893. и 1894. године. ⁸⁾

ШТАМПАЊЕ КЊИГА И ЛИСТОВА

У Полимљу и Старој Србији у то време је било веома тешко доћи до књига и новина. Преношење књига преко повереника царинарница у Рашкој и Јавору било је скопчано са разним потешкоћама па су власти у Београду покренуле иницијативу око договора са тур-

---

8) Архив Српске књижевне задруге. *Документа о првих X кола*

ским властима у вези штампања књига за потребе овога подручја. Сагласност је постигнута па је Стојан Новаковић, српски посланик у Цариграду, започео деведесетих година прошлог века активност око проналажења штампарије у Цариграду. Посао је поверен Немцу Бајхелу који је имао штампарију и књиговезницу а располагао је и ливеном српском азбуком. Бајхел је био проверени мајстор за овај посао јер је раније оштампао изванредан број књига за потребе Светогорских манастира. Са овим човеком је договорено да поред штампања књига, по потреби уради насловне стране и повеже она издања која су раније била спремљена и цензурисана.⁹⁾ Прво је штампан Македонски буквар који је био приредио Милојко Веселиновић, секретар српског конзулата у Цариграду а касније Српски буквар и остале наручене школске књиге.¹⁰⁾

Упоредо са уџбеницима почеле су се штампати и књиге а покренути су календар "Голуб" и лист "Цариградски гласник". Стојан Новаковић предлаже Сави Грујићу, председнику владе, да се пође праксом Новог Сада или Панчева те да се за потребе српских крајева под османском влашћу припреме издања Народних песама. Крајем 1890. године долази предлог да се штампају књиге из историје и земљописа од В. Карића. Касније ће се штампати превод Превоове "Историје природе" коју су превели Богдан Јанковић и Васа Димић.¹¹⁾

Са штампаријом у Цариграду у наредним годинама решено је питање штампања не само уџбеника већ и књига и одређених периодичних листова али је њихова допрема до наших крајева била и даље тежак и ризичан посао. Захваљујући наклоности јаворских цариника, сналажљивим повериоцима - куририма, упорности и инвенцији свих њих и то се решавало.

Скоро истовремено са појавом првих штампаних књига у Цариграду појављују се и прве српске књижаре у Скопљу и Битољу а нешто касније и у Солуну.

---

9) Јула 1888. године из Београда је послато овој штампарији шеснаест сандука књига припремљених за Стару Србију и Македонију а којима је требало оштампати само насловне стране

10) Др Радмила Петковић-Поповић, Вукоман Шалипуровић, *Српске школе и просвета у западним крајевима Старе Србије у 19 веку*. Прибој 1970.

11) Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове. 1902. IV, 300, бр. 3784, 30 IX 1902. Београд

Велику материјалну и моралну помоћ и подршку српским школама у нашим крајевима под османском влашћу пружала је Србија преко црквено школских општина. Влада Србије преко свог конзулата у Приштини и нарочито преко свог управника царине на Јавору вршила је контролу над школама. Постојала је редовна курирска комуникација између Србије и школа у Старој Србији и Полимљу.

Учитељи Рафаило Вукадиновић и Василије Марић који су наследили у прибојској школи Антонијевића даље су употпуњавали књижни фонд Читаонице. Црквено школска општина Прибој претплатила је од 1899. године Читаоницу на сва издања Српске књижевне задруге.¹²⁾ Књиге су Читаоници стизале и са других страна - слала их је Српска академија наука, Коло српских сестара и друге добротворне установе. Према попису инвентара школе 1900/ 1901. године¹³⁾ књижница је за последње две године увећала свој фонд за нових 57 наслова, међу којима су, поред дела штампаних у оквиру нових кола Српске књижевне задруге, биле и књиге Милована Глишића, Косте Трифковића, Н. Бурде, Превоа, Светозара Ђоровића, Петра Кочића. Од листова читаоница је имала "Цариградски гласник", "Босанску вилу", "Бранково коло", "Словенски југ" и календар "Голуб". О Читаоници се сада брину не само школа већ и црквено-школска општина Прибоја као и културно Друштво "Свети Сава" које поред хорске и драмске секције и тамбурашког оркестра у свој програм рада уврштава и Читаоницу.

Учитељи су, наравно, користили књиге из Читаонице за припрему различитих програма. Прва позоришна представа припремљена и изведена у Прибоју 1900. године (дело М. Глишића "Два цванцика", редитељ Василије Марић) урађена је по књизи којом је располагала Читаоница.

Будући да је школа у Прибоју, па дакле и Читаоница, била смештена у једној слабој и неподесној згради, 1904. године она је премештена у други објекат чији је власник био Манастир Бања. Кућа

12) Вукоман Шалипуровић. *Народна читаоница у "Голешима"*. Полимље. бр. 754, 15 IX 1972. Пријепоље

13) Ревизор је морао да изврши и преглед школских књижница и утврди, по инвентару, да ли су све књиге на броју и колико их је приновљено. Они су настојали да се приволе школски одбори и учитељи да "себе и своју школу упишу за чланове Српске књижевне задруге чија су издања лепа и корисна".

"Цариградски гласник". бр. 24, 13 VI 1902.

је предходно адаптирана за нову намену.

Корисници књига Читаонице, поред ђака, били су учитељи, трговци и свештенство. Библиотекарске послове обављали су учитељи. Они су водили инвентар и издавали књиге ђацима и мештанима на читање. Рад Читаонице је у великој мери зависио од активности учитеља и њиховог залагања.

Кафана Манастира Бање, како се у народу називала зграда у којој су сада биле смештене и школа и Читаоница, убрзо је постало место где се радо окупљао народ. Овде су се одржавале приредбе, забаве и игранке; ту су се могле прелистати новине и позајмити књиге на читање. Нарочито је варошка младеж радо одлазила на забаве са игранком и занимљивом лутријом, на којима је свирао тамбурашки оркестар Српске Прибојске Омладине. На оваквим забавама често су певане песме: "Ајде вило са Јавора", "Једва чекам да неђеља прође", "Тијо, тијо Србијо", "Разбоље се зорна Зорка са Цетиња Црногорка", као и "Бој се бије, крв се лије око Плевне и Софије", "Бог убио Заку генерала (генерала Заха) што удари на Светог Јована", итд. ¹⁴⁾

Као што је речено у Читаоници су посетиоци могли прелистати и прочитати поједине новине и периодике. Новине су добијане из Београда, Новог Сада и Сарајева. У целој западној Старој Србији није штампан ни један српски лист ни часопис. Још много пре штампања књиге покретано је питање новина на српском језику за наш народ који је био под турском влашћу. Године 1886. послала је српска влада Косту Групчевића и извесног И. Јевровића у Цариград да испитају могућност покретања једног српског листа у циљу буђења националног духа и неговања језика. Они у томе нису успели. Три године касније, када је већ основано српско одељење штампарије за објављивање књига, Стојан Новаковић је покушао да поново покрене питање листа али такође без успеха. Међутим, он од те идеје није одустајао, па сада упознаје Саву Грујића, тада српског посланика у Цариграду, са програмом и насловом новина које би се звале Цариградски лист или Цариградска пошта. Грујић прихвата концепт и јануара 1895. године излази први број недељника са насловом "Цариградски гласник". За уредника је постављен Никодим Савић. После смрти Н. Савића лист преузима Коста Групчевић, а вицеконзул

из Битоља Сима Аврамовић га уређује. Овај лист сада доживљава низ имена. Садржајно се обогаћује захваљујући повећаном броју сардника и претплатника. Поред политичких вести он доноси и податке из области просвете и културе у Старој Србији и Македонији. Излазио је до 1908. године.¹⁵⁾ Његови сарадници су били и прибојски учитељи од оснивања до престанка штампања. Својим садржајем и сада "Гласник" пружа солидну документацију за културно - просветне прилике тога времена.

Велику популарност код читалаца уживао је календар "Голуб", писан народним језиком. Прва свеска је одштампана 1890. године и послана у наше крајеве. То је била публикација која се обрађала не само деци већ и народу у Отоманском царству. Његов уредник је био Милојко Веселиновић, секретар српског конзулата у Цариграду. Он се је трудио, и у томе успевао, да "Голуб" садржајем што више приближи народу. За оно време он је штампан у доста великим тиражима (друга свеска у 6.000 примерака, трећа у 7.000 примерака) али су они били недовољни да подмире потребе за њим.

Поред календарског дела "Голуб" је садржавао забавни и поучни део са разним песмама, пословицама, загонеткама, поукама о здрављу, саветима лекара. Лист је имао и користан и практичан део са таблицама о претварању драмава у грамове, ока у килограме; доносио је разне огласе, ценовнике путовања железницом, парабродом, итд.¹⁶⁾

Године 1909. почео је да излази лист "Лим" у Пљевљима. Тамил Курбеговић је купио штампарску опрему у Аустро - Угарској и затим као власник и главни уредник овог новопокренутог листа почео је да га издаје. Било је покушаја да се "Лим" претвори у заједничко гласило Срба и Муслимана али договор на том плану није успео. Ови наречени листови и часописи су се налазили у Читаоници. Нарочито радо су читани "Голуб", "Цариградски гласник" и "Вардар".

ОТВАРАЊЕ КЊИЖАРА

Свесни да се отварањем читаоница при школама онде где оне нису постојале и снабдевањем књигама читаоница које су биле форми-

15) Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове, Пропагандно - повељиво одељење, 1897, XXIV, бр. 738, 1898, XXI, бр. 613.

16) Исто. 1891, X, 185, бр. 113, 1 VII 1891, Цариград

ране, учитељима пружа могућност да употпуне своја стручна знања а ученицима, омладини и осталима да проширују своје видике, у овим тешким временима налазило се је начина да се књиге дотуре до Полимља и Рашке области. ¹⁷⁾ Поред Министарства иностраних дела Србије које је, углавном, слало уџбенике и учила, низ установа и добротворних друштава, као што је раније речено, слали су у ове крајеве велики број књига за школске и грађанске читаонице.

Према документима из Дипломатског архива Министарства иностраних послова у Београду, почетком 1910. године послат је у ове крајеве значајан број књига. Том приликом Читаоница у Прибоју добила је по више примерака Српских народних песама о Немањићима, Српских народних песама о Косовском боју, Српских народних песама верских, Споменица о стогодишњици првог устанка; затим су ту биле и књиге Обичаји народа српског, Путовање по Старој Србији од Станковића, О раду последње српске организације у Турској, итд. ¹⁸⁾ Књиге је српска влада углавном поклањала јер су се оне, поготову у почетку, мало куповале.

Као што је већ речено, питање штампања књига за потребе оних наших крајева који су били под турском влашћу решено је са поменутом штампаријом у Цариграду. Са појавом првих штампаних књига из Бајхелове штампарије отварају се и прве српске књижаре у Скопљу, Битољу и Солуну. Западни део Старе Србије и Полимље у овоме дуго остају по страни. Светислав Симић, конзул у Приштини жали се што нису отворене књижаре у Митровици, Пећи и Пљевљима преко којих би се у Цариграду штампане књиге “на време могле разашилати” у ове крајеве. Књиге се из Србије шаљу преко Државне штампарије али се ипак гледало, кад је год то било могуће, да се налози за њихово слање пребацују на Призренску богословију или књижару у Приштини. Но и то је било скопчано са низом проблема. Решење је било у оснивању књижаре на овом простору. Опредељење је било да се књижара отвори у Пљевљима из неколико разлога: будући да је у том граду била стационирана аустројска војска то би се

17) 1910. године основано је “Пријепољско-прибојско обласно учитељско удружење”. Први председник овога удружења био је Јосиф Јевђевић из Прибоја. Поред сталешких питања удружење се је бавило и унапређењем културе и просвете на овом подручју што је подразумевало и набавку књига и стручне литературе.

12 18) Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове. Пропагандно-поверљиво одељење, р. 86, бр. 523, Београд, 15 V 1910.

користило да се књиге шаљу преко аустријске поште коју турске власти нису прегледале и контролисале; мутесариф (окружни начелник) у Пљевљима Сулејман паша био је културан човек и наклоњен Србима; са Пљевљима су биле живахне везе околних градова, итд.

Јован Студић, јаворски и рашки цариник, извештава Министарство иностраних дела у Београду да је наговорио Михаила Живковића, трговца из Пљеваља, да овај отвори књижару. Књижара у Пљевљима је почела са радом 1898. године.¹⁹⁾ У почетку је Живковић добијао помоћ од владе Србије а касније је сам набављао књиге и уџбенике из Скопља од књижаре Димитријевић коју је кредитирала Србија. Касније су књижаре формиране у Новом Пазару, Бијелом Пољу и Сјеници. У Прибоју је књиге и школски материјал, уз остале артикле своје изузетно снабдевене радње, продавао Алекса Борисављевић. Познати трговац Борисављевић је књиге набављао из Србије, Цариграда, Скопља али и из Сарајева до 1909. године. После анексије Босне и Херцеговине долази до бојкота аустроугарске робе, што је учињено по налогу Србије.

Читаоница у Прибоју ових година ради веома активно. Црквено - школска општина, једна од најбогатијих у Полимљу, и месни трговци штедро помажу рад Читаонице и набавку књига и листова. Сваке године пристижу нова издања Српске књижевне задруге на која је претплаћена читаоница. Већу пошиљку књига Рашкој и Полимљу послали су 1908. године Српска академија наука, Женска учитељска школа из Београда, Одбор Задужбине Станимировић и други,²⁰⁾ а наредне године Министарство иностраних дела Србије такође у ове крајеве шаље велику количину књига преко конзулата у Скопљу.²¹⁾ Не располажемо тачним подацима колико је од ових пошиљки добила књига Читаоница у Прибоју, али без сумње то није био незнатан број.

---

19) Исто. 1898, VIII, 54 К. бр. 3991, 8 XII 1898, Јавор.

20) Исто, р. 153, бр. 318. Београд, 1908.

21) Исто, р. 123, Скопље, 2 I 1909. Конзулат Србије - школама.

Зграда у којој је смештена Читаоница састојала се је од две просторије - једна је служила за потребе школе а друга је била намењена Читаоници. Између ових двеју просторија била су врата "на хармонику" која кад би се "сложила" добијао се је довољан простор за разне потребе. Ова зграда је прави и афирмисани културни центар вароши. Српска Прибојска Омладина неуморно организује низ културно забавних програма који су редовно добро посећени. Тамбурашки оркестар, који даје тон тим забавама и ужива велику популарност у средини сада мења име и назива се Српско тамбурашко друштво "Немањић". 22)

Муслиманско грађанство, иако бројно, није у Прибоју било толико економски јако као српско. Међу Муслиманима у овој средини био је један број богатих трговаца и занатлија а остали део чинила је градска сиротиња. Раслојавање овога дела становништва и појава мухаџера (избеглица) после Босанско - херцеговачког устанка и нарочито након окупације Босне од стране Аустро-Угарске повећавао

---

22) Из документа који се налази у породичној заоставштини прибојског лекара др Косте-Браце Јанковића дајемо исцрпан извештај забаве са игранком одржане 1909. године а коју је приредила Српска Прибојска Омладина у згради где је се налазила Читаоница.

Први део програма:

- Ускликнимо с љубављу, певају ученици српске основне школе
- Мајка своме сину, декламује Јела Драгутиновић, ученица IV разреда
- Химна Њ. Ц. В. Султана, певају ученици српске основне школе
- Мали јунак, декламује Велимир Стријелић, ученик II разреда
- Ој таласи, певају ученици српске основне школе
- Црногорче, декламује Миленко Драгутиновић, ученик III разреда
- То би био рај, декламује Милан Новаковић, ученик II разреда
- Српско оро, певају ученици српске основне школе

У другом делу програма изведена је представа "Не бежи из школе" по тексту Т. С. Ст. у којој су улоге тумачили ученици: Милорад Љујић, Милан Даничић, Милена Караџић, Даринка Јевђевић, Милан Новаковић, Свето Стикић и Миленко Драгутиновић.

У трећем делу програма организована је игранка са шаливом лутријом на којој је свирало тамбурашко друштво "Немањић".

На укусно штампаној позивници за ову забаву позивају се посетиоци да дају добровољне прилоге од којих је "... чист приход намијењен у корист грађења зграде овд(ашње) срп(ске) осн(овне) школе. Добровољне прилоге из мјеста и са стране са особитом захвалношћу примаће г. Владимир Караџић, благајник. Имена г. приложника објавиће се

14 (...) у "Вардару" - пише у овом документу.

је број муслиманске градске сиротиње. Турска је већ од раније а нарочито почетком XX века увелико "болесник са Босфора". Конфузија и пометња присутни су у целој царевини а поготову у њеним рубним деловима. Ова власт у жељи да турцизира наше Муслимане није им дозвољавала никакве организације па чак ни школе на матерњем језику. Из ових разлога муслимански живаљ у Прибоју није у ово време имао својих организованих културно-просветних друштава.²³⁾

Пред Балканске ратове био је појачан рад бројних политичких, културних и добротворних организација на ширењу и развијању националне свести у оним нашим крајевима који су били под турском влашћу. Таква делатност се веома осећала и у Прибоју. Између осталог обилато се дотурају књиге, листови и часописи, музички инструменти, школска учила, итд. Организована омладина, у сарадњи са црквено - школским општинама и школама, отвара је читаонице тамо где оне нису биле формиране, одржавала литерарне часове, обучавала омладину у свирању и певању, припремала забаве и позоришне представе, држала бројна предавања о појединим догађајима из политичких и културних збивања у свету (прослава годишњице првог српског устанка, о рату Енглеза и Бура, руско - јапанском рату, о аутомобилима, о цепелину, итд.)²⁴⁾

ОД ОСЛОБОЂЕЊА ДО ОСЛОБОЂЕЊА

Петог новембра 1912. године српска војска под командом мајора Илије Радивојевића ослободила је Прибој и присајединила га Србији након вишевековне турске окупације.²⁵⁾ Зграда школе је окречена, обновљен је школски инвентар. Простор Читаонице је такође окречен, промењен је под а трговац Алекса Борисављевић даје да се ураде нове полице за књиге. Не располажемо тачним подацима о броју књига у Читаоници јер ће она ускоро бити опљачкана од Аустријанаца те ће и документа у вези са њеним радом бити уништена. Према сећању савременика 1912 / 13 године у Читаоници је

23) Хатица Чар - Дрнда, *Прибој за време турске окупације* (необјављ. рук.)

24) Др Радмила Петковић - Поповић, Вукоман Шалипуровић, *Српске школе и просвета у западним крајевима Старе Србије у XIX веку*, Прибој 1970.

25) Историјски институт ЈНА, *Први Балкански рат 1912. - 1913.*, Београд 1950.

било око "хиљаду и по до две хиљаде веома лепих и драгоцених књига". До 1913. године ова библиотека се звала "Читаоница" или "Школска читаоница". Од ове године она ће се званично звати "Парохијска читаоница". Сада бригу о њој сасвим преузима црквено - школска општина, односно црква.

Током првог Светског рата (Прибој је окупиран 1915.) Аустријанци затварају школу, забрањују рад Парохијске читаонице и пљачкају њен књижни фонд, а затим 1916. године отварају у Прибоју своју школу по јединственом програму за све основне школе на окупираном подручју. ²⁶⁾

Одмах по ослобођењу земље, крајем 1918 године почеле су поново са радом основна школа и Читаоница. У прво време књиге за библиотеку су скупљане прилозима месног грађанства. Касније се обавља претплата на издања Српске књижевне задруге чије ће књиге у наредним годинама чинити опет окосницу фонда ове књижнице.

По пројекту Министарства грађевина урађена је и 1924. године свечано дата на употребу мала али складно саграђена нова школска зграда. Објекат у коме је раније била школа сада у целости припада Парохијској читаоници. Амбијент Читаонице се дотерује: под се олаише, раде се нове застакљене витрине "обојене у плаво"; просторија у којој нису биле књиге се претвара у пријатну кафетерију где се је уз кафу и освежавајућа пића могла прегледати дневна и периодична штампа. Читаоницом руководи месни парох а послове издавања књига раде на смену млађи чланови из трговачких породица.

Поред културно-просветног друштва "Просвета", које је настављач ранијег црквеног просветног друштва "Свети Сава", у Прибоју се оснива и културно - просветно друштво "Гајрет". Ово друштво поред музичке и позоришне секције, формира и читаоницу. Према казивању Шефкета Хасанагића, читаоница је била најпре смештена у кући Хамдије Хасанагића, а потом у згради где је био дућан Авда Хасанагића. Књижни фонд је формиран и попуњаван поклонима и донацијама. Књиге су читаоници даровали и Муслимани и Срби. Између осталих значајан поклон у књигама приложио је читаоници Михаило Борисављевић. Посетиоцима ове читаонице су били на располагању, поред књига, часопис "Гајрет" као и део дневне

26) Едиб Хасанагић, др Раде Познановић. *Сто година основне школе "Бранко"*

штампе; нарочито радо се читала "Политика". Читаоница није имала стално запосленог књижничара већ се тај посао радио волонтерски и на смену. Око њеног рада се нарочито ангажовао Расим Хасанагић, према чијем сећању је ова књижница "имала солидан фонд". Драмска секција друштва "Гајрет", користећи дела из своје библиотеке, припрема низ позоришних представа међу којима: Јазавац пред судом, Хасанагиница, Мати, Тако је суђено, Глухи зет и Гривна бисера, итд.

Током другог Светског рата један број књига из Парохијске читаонице је склоњен у неколико прибојских кућа, део су активисти СКОЈ-а, током првог ослобођења Прибоја (1943), укључили у фонд књижнице смештене у Соколском дому а остале књиге су загубљене и уништене. Шта је било са књигама "Гајретове" читаонице након окупације Прибоја не зна се.

БИБЛИОТЕКА НАКОН ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

Непун месец дана након коначног ослобођења града (12 I 1945.) омладинци и омладинке су припремили и извели забаву у Соколском дому. Добровољним радом приступило се даљем уређењу ове зграде која је током рата била претворена у коњушницу, тако да је она убрзо доведена у пристојно стање. Нешто касније Министарство комуналних послова Народне Републике Србије одобрило је кредит од 100. 000 динара за даље реновирање зграде и куповину опреме. 27) У предњем делу зграде, која је сада имала функцију дома културе, смештена је Народна књижница. Убрзо се књиге и штампа преносе и на галерију која је била повезана степеницама са простором где су већ биле књиге. Фонд је формиран књигама из некадашње Парохијске читаонице, добровољним прилозима грађана а део наменске литературе обезбедиле су локалне власти. Пословима око функционисања ове библиотеке бавили су се млади активисти нове власти.

Пошто ово није био адекватан простор за трајнији смештај градске књижнице донета је одлука да се 1949. године она смести у зграду Михаила Борисављевића. Након извесног времена књиге ће се и одавде селити. Наиме, Народни одбор срезга Прибој априла месеца 1950. године поставља Перишу Јовановића за референта за народно

---

27) Извештај Среског Народног Одбора Прибој Министарству просвете Народне Републике Србије, бр. 8695. 21 X 1948. Архив Дома културе Прибој

просвећивање у Повереништву за просвету среског Народног одбора. Јовановић са ентузијазмом приступа пословима око сређивања питања у вези са библиотеком у граду и отвара низ књижница при основним школама на сеоском подручју. 28)

Градска библиотека добија званичан назив: Народна књижница и читаоница. Урађен је и амблем ове установе који чини приказ отворене књиге. Задужује се Фатима Хасанагић 29) да у својству књижничара уради попис књига и друге послове ради њиховог пресељења у зграду основне школе која је подигнута 1924. године и која током рата није била порушена. Овде ће књиге делити простор са ђацима до 1950. године када се завршава нова зграда основне школе. Статус библиотеке није сасвим јасан и одређен. Будући да се налази у згради школе, да су њени корисници претежно били ђаци и просветни радници, мотивисало је Иванку Медарић, директорку осмогодишње школе у Прибоју да 1953. године ову библиотеку промовише у јачку књижницу, уз напомену да њене књиге могу користити сви заинтересовани у граду Прибоју. За рад у овој библиотеци задужује се учитељица Мила Јоровић. Иако су сада књиге и библиотека смештени у старој згради школе, то није био адекватан простор па се планира да се у делу зграде новог дома културе, која је у изградњи, смести библиотека. Нови Дом културе почиње са радом 1959. године. Мила Јоровић ће извршити попис књига 30) ради њиховог пресељења у нови простор. Према том попису, на дан 1 V 1958. године, библиотека је располагала са свега 781 књигом. Пресељење у нови Дом културе је извршено 1959. године а као књижничар запошљава се Хедија Нумановић. Након изградње Фабрике аутомобила Прибој (1953) при овом великом предузећу формира се и библиотека. Наиме, крајем 1960. године у ФАП-у је формирана библиотека претежно стручне литературе са преко 2.000 књига и са великим бројем стручних часописа на домаћем и страним језицима. Већ на самом почетку њеног рада у библиотеку се учлањује око 500 људи. У публикацији "Прибој и околина" 31), у одељку Културни и просветни живот Прибоја, пише да

28) Историјски архив, Титово Ужице. Народни одбор среза Прибој, списи 1950.

29) Исто

30) Књига инвентара Народне књижнице и читаонице Прибој на Лиму, св. I, Архив Дома културе Прибој

31) *Прибој и околина* (група аутора). Народни одбор општине Прибој, Прибој на Лиму 1960.

1960. године Прибој има “две библиотеке са 3.000 књига“ (...). “Градска библиотека (и читаоница) и Библиотека Фабрике аутомобила Прибој располажу са разноврсним избором дела домаћих и страних писаца. Обе библиотеке укусно су намештене и опремљене. При свим основним школама ове Општине постоје народне књижнице са књижним фондом од 17. 000 књига“. ³²⁾

Градска библиотека и читаоница радиће самостално до половине 1962. године када је извршена интеграција у Дом културе “Бранислав Нушић“ Предузећа за приказивање филмова “Светлост“, Градске библиотеке и читаонице и Народног универзитета. ³³⁾ Ових година се организовано ради на повећању књижног фонда. У почетку се књиге прикупљају донацијом, па тако Јован Вранић пише у “Полимљу“ да је поводом Месеца дана књиге Градска библиотека добила у октобру 1961. године “већи број књига од Општинског одбора Социјалистичког савеза радног народа, (општинског) Синдикалног већа и Општинског комитета СК.“ А “очекује се да и привредне организације издвоје један број књига и доделе Градској библиотеци“. ³⁴⁾ Касније се издвајају значајна средства из општинског буџета за набавку књига ³⁵⁾ захваљујући разумевању тадашњег председника општине Прибој Хусеина Хоџића. Шездесетих година читаоница је претплаћена “на скоро све листове и часописе који излазе на српско-хрватском језику“.

О динамици повећања књижног фонда Градске библиотеке говори следећи преглед: ³⁶⁾

<u>Година</u>	<u>Број нових књига</u>	<u>Укупно</u>
1962.	781	781
1963.	1. 459	2. 240
1964.	581	2. 821
1965.	1. 838	3.659
1966.	1. 360	5. 019

32) *Прибој и околина* (група аутора), Народни одбор општине Прибој, Прибој на Лиму 1960.

33) Милојица Спарих, Душан Нешковић, *Прибој*, Информативно-пропагандни центар РУ “Пиво Караматијевић“, Прибој 1965.

34) Полимље, бр. 330, 20 XI 1961, Пријеполје

35) У 1965. години издвојена је сума од 1.500.000 динара за куповину књига за градску библиотеку

36) Књиге инвентара Библиотеке. I, II, III. Архив Градске библиотеке Прибој

Број књига 1970. године у Градској библиотеци износи 8.685 примерака и те године се упошљава још један књижник, Радмила Бабанић. Библиотека сада ради у две смене - пре и после подне. Она је организационо везана за Дом културе, односно Раднички универзитет "Пиво Караматијевић", како се после још једне реорганизације у култури Прибоја назива његова главна установа културе. Група младих писаца и омладинаца уз помоћ Градске библиотеке и Међурејубличке заједнице из Пљеваља формира половином 1966. године Клуб писаца и пријатеља књижевности. Састанци се одржавају у читаоници Библиотеке на којима се читају стихови, воде разговори и смишљају програми и активности Клуба. Тих година (1967.) два млада прибојска песника добијају угледну књижевну награду "Блажо Шћепановић" - Расим Ђелахметовић прву а другу Руждија Крупа. Прибојски песници, у сарадњи са Библиотеком, организују књижевне вечери, гостују у другим срединама, учествују на разним конкурсима и добијају низ награда и признања. На њихову иницијативу при гласилу Фабрике аутомобила Прибој "Информатору" покреће се и штампа подлистак "Видици" у коме се објављују њихови радови и извесне теме из културног живота. Излази из штампе прва заједничка збирка стихова Мирка Иконића и Видоја Пјевчевића под називом "Осојнице - Отисци". Клуб писаца из Прибоја проглашен је 1968. године за најбољи на простору Међурејубличке заједнице. Наредне године организују се прве "Полимске вечери поезије", касније "Лимске вечери поезије", југословенска поетска манифестација, која се и даље одржава у Прибоју.³⁷⁾

Крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година Прибој слови као живахан индустријско - културни центар у југозападној Србији. Његова предузећа добро послују, изграђују се нови производни објекти, кооперантска мрежа се разграђава. Од око 35.000 становника у општини у граду живи двадесетак хиљада а запослено је око 10.500, што је висок степен запослености у односу на број становника. Интензивно се изграђује нови део града. Започиње изградња новог дома културе (27 октобра 1978. положен је камен темељац) у коме је пројектован наменски део за библиотеку. Главни пројектант архитекта Винко Ухлик дефинисао је простор који може да прими око 100.000 књига, дечје одељење, читаоницу, депо, магацин-

20 37) Фарук Диздаревић, Зоран Богнар. *Од сјај снажне реке*, Прибој 1997.

ски простор, простор за управу итд.

Пре почетка изградње овог објекта Дом културе отвара у новом делу града (1975. године) одељак Градске библиотеке. Закупљен је леп и функционалан простор од око 320 m². Комплетну опрему испоручила је словеначка фирма "Примат", а у полице је смештено, за почетак, 5.230 књига. У овој библиотеци је од дана њеног отварања радила Ђурђа Ружић из Београда која је завршила Средњу библиотекарску школу у том граду. Поред ње из Прибоја је за рад у овом одељењу премештена Хедија Нумановић. По повратку Ђ. Ружић у Београд и одласком Х. Нумановић у пензију овде ће радити Весна Лазовић и Амра Куртовић, а краће време и Љиљана Тороман.

Дом културе ће тих година поклањати велику пажњу развоју библиотекарства, обзиром да је у оквиру ове установе културе било и библиотекарство. Употпуњава се и обнавља књижни фонд куповином енциклопедија и речника; прати се текућа издавачка продукција; библиотека се претплаћује на све значајније новине, часописе и периодику. Дом културе иницира и помаже отварање подручних библиотека при основним школама у Бањи, Кратову, Саставцима, Бучју, Забрњици и Крајчиновићима.

Зграда новог дома културе се не завршава на време. Деведесетих година о.в. СФР Југославија се као држава распада. Савременом у окружењу и Прибој улази у фазу великих економских и других тешкоћа. Прибојско предузеће "Градња", власник простора у коме је било смештено одељење библиотеке у новом делу града, планира тај простор за неке друге намене и библиотека од 22.075 књига, после узалудних настојања да се нађе други одговарајући простор у том делу града, сели се, спакована у кутије, у Дом културе 1991. године. ³⁸⁾ Омањи простор у Дому културе у коме је смештена библиотека од 14.299 књига није могла прихватити поменуте књиге па су оне смештене у помоћне просторе Дома. ³⁹⁾

---

38) Пре измештања библиотеке са Насеља извршен је попис књига и прочишћавање фонда од похабаних књига и књига неадекватног садржаја. Тај посао су извршили библиотечки радници и у Дом културе је пренето 10.596 књига.

39) Поред Градске у граду Прибоју постоји и неколико школских библиотека: Основне школе "Бранко Радичевић" са 22.000 књига, Основне школе "Вук Караџић" са 17.287 књига, Основне школе "Десанка Максимовић" са 7.856 књига, Гимназије са 15.000 књига и Машинскотехничке школе са 12.300 књига. Подаци о броју књига су узети на дан 2. XII 1997. године.

У складу са Законом о библиотечној делатности Републике Србије Скупштина општине Прибој на седници од 17 септембра 1997. године доноси **ОДЛУКУ О ОСНИВАЊУ ГРАДСКЕ БИБЛИОТЕКЕ КАО ПОСЕБНЕ УСТАНОВЕ** културе. Са одговарајућим адресама учињен је договор да се у згради гимназије адаптира део простора у који се смешта Градска библиотека.

Мисао о потреби успостављања и одржавања читалишта у Прибоју у протеклом времену отхрвала се је погубним, корозивним утицајима времена. Она је ишла путем који се као уска, само њена стаза, неминовно спаја у ону, ипак, упркос свему, широку цесту која нас дели од јуче, која нас води у сутра.

Занимљиво је на крају констатовати да у временском луку од стотину година библиотека у Прибоју, тек на крају столећа свог постојања, добија статус самосталне установе.

ONE HUNDRED YEARS OF THE READING CLUB IN PRIBOJ (1898 - 1998)

S U M M A R Y

The first reading club in Priboj was formed in 1898 by Stevan Antonijevic. The library was settled in the building of the Serbian primary school, whose teacher was Stevan Antonijevic. In the beginning the holdings of the library was numerically modest but very valuable, for it mainly consisted of precious books from the first series of the Serbian literary union, one of the most valued Serbian publishing houses of that time.

The region of the so-called Old Serbia and Polimlje in which Priboj is, the region which was until 1912 in scope of the Turkish Empire, the Serbian country showed much interested in. It helped and induced the development of the national conscience in these areas, and the striving for liberation and uniting with the mother country. For these reasons, Serbia sends books and newspapers free of cost to libraries which were formed in this region. That was also the case with the library in Priboj.

During the First World War, Austria-Hungary which occupied Priboj, plundered the holdings of the library and destroyed the records of its work. With the liberation of the country in 1918 the library in Priboj continues with its work, in scope of town's primary school.

In the 1930s there were two libraries in the town: The Parish reading room and the "Gajret" Cultural Society's reading room.

During the Second World War the holdings of the library gets destroyed again, but in 1945 the National Library starts with work, which at first was in "Sokol Dom" and then after moving from one place to another gets situated in the newly built Cultural Centre. It still didn't function independently but in scope of the above mentioned cultural institution.

On September 17, 1997 by the decision of the Township Assembly of Priboj, the town library in Priboj got the status of an independent institution of culture, for the first time after one hundred years of its existence. It is located in the building of the Grammar school in Priboj. According to the facts from the end of 1997, there are over 100.000 cataloged books in Priboj, including the holdings of the town and school libraries.

СР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

027 . 52 (497 . 11) " 1898 / 1998 "

ДИЗДАРЕВИЋ, Фарук

Сто година Читалишта у Прибоју: (1898-1998) =
A Hundred Years of Reading Club in Priboj : (1898-1998)
/ Фарук Диздаревић = Faruk Dizdarevic. - Прибој :
Завичајни музеј : Дом културе, 1998 (Прибој : Лав).
- 24 cm. - (Едиција "TESTUDO" ; бр. 1)

Тираж 100. - Белешке уз текст. - Summary:
One Hundred Years of the Reading Club in Priboj :
(1898-1998).

Градска библиотека (Прибој) - 1898-1998
ИД = 60089100

Едиција "TESTUDO" Број I Издавачи Завичајни музеј и Дом културе
Прибој **Уредник** Саво Дерикоњић **Превод резимеа** Зорица Поповић
Штампа "ЛАВ" Тираж 100

"TESTUDO" **Edition No I Publichers** The Homeland Museum and Cultural
Centre of Priboj **Editor** Savo Derikonjic **Translation of the summary** Zorica
Popovic **Printed bu "LAV" Number of copies printed 100**